

## **ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ: ФІНАЛ ЕМАНСИПАЦІЇ ЖІНОЦТВА**

Прикметною тенденцією сучасної світової історіографії є так званий «антропологічний поворот», в якому закономірно і яскраво втілено зростання інтересу до проявів людської суб'єктивності в минулому і сьогоденні. Жіноча історія може бути представлена як величезне міждисциплінарне поле, що охоплює соціально-економічний, демографічний, культурно-антропологічний, психологічний, інтелектуальний виміри сучасної цивілізації, слугує цілям розвитку міжкультурного діалогу та забезпечує принцип єдності в різноманітті. Вона, без сумніву, має всі об'єктивні підстави стати вельми важливим стратегічним плацдармом для реалізації проекту «іншої історії», оскільки ретроспективи досягнення жінки в суспільстві виводять учених на більш глобальні теми антропологічної історії.

Сто років тому в Україні, Російській імперії, Німеччині й Австро-Угорщині як і в усьому світі, широко обговорювали питання емансипації жінок, проте жодні дискусії в пресі та жіночі організації не вплинули на процес так, як Перша світова війна. Емансипація відбудеться через відлучення жінок від традиційних «кухні, дітей і церкви».

Початок Великої війни змінив традиційний розподіл соціальних ролей у суспільстві, з часом війна змінила модель і роль сім'ї. Відсутність чоловіків, інколи протягом кількох років, означало, що родина більше не виконувала репродуктивну функцію. Сім'ї були розділені, і саме жінкам доводилося утримувати родини. Поки чоловіки перебували в окопах, жінкам уперше довелося масово займатися «чоловічою» працею<sup>1</sup>.

Вражаючі зміни періоду війни в житті жінки – це розширення доступу до заборонених раніше професій. Уряди країн учасниць Першої світової вели дієву пропагандистську кампанію щодо залучення жінок на заводи. Війна мобілізувала безпрецедентну кількість жінок, незалежно від сторони конфлікту. У Російській імперії Міністерство шляхів сполучення дозволило приймати жінок на конторські посади, провідниками, чистильниками паровозів, у майстерні та на ділянки тяги. Міністр землеробства в свою чергу

---

<sup>1</sup>Сюллеро Э. История и социология женского труда / Пер. с фр. Р. Ф. Калистратовой, И. С. Кливанской. – М.: Прогресс, 1973. – С. 14.

видав спеціальний циркуляр про залучення жінок до робіт у казенних лісах<sup>2</sup>. Жінки працювали у важкій промисловості, виробництві будівельних матеріалів, видобутку вугілля, сільському господарстві, громадському транспорті, поштовій службі, тих галузях промисловості, які раніше вважалися суто «чоловічими». Так, рівень зайнятості серед жіночого населення у Великобританії виріс з 23,6% в 1914 році до 37,7-46,7% в 1918. Близько 40% з них становили заміжні жінки.

Жінки охоче бралися за будь-яку роботу і, невдовзі вже після початку війни, можна було побачити жінку будівельника, лісоруба, водовоза, двірника, розсильного, перукарку тощо. Зауважимо, що на третій рік війни «капітулювала» перед жіночою працею і традиційно консервативно налаштована частина суспільства - духовенство. Єпархіальне начальство отримало дозвіл Святійшого Синоду допускати жінок до виконання паламарів обов'язків<sup>3</sup>. Деякі жінки навіть вступали в збройні сили, здебільшого у допоміжні служби, медсестрами. Умови війни поставили суспільство перед усвідомленням чималої користі застосування на війні жіночої праці та розширення профілю їхньої спеціалізації. На службі воїнству бачимо не лише сестер милосердя і обмежене число жінок-лікарів терапевтів, хірургів, але вже і психіатрів, лорів і окулістів, завідувачок аптекою, провізорів, фармацевтів.

Перша світова війна допомогла жінці стати іншою, надала можливість реалізувати себе в новій якості, у цивільно-правовому аспекті. Жіночі громадські організації стали невід'ємною частиною повсякденного життя воєнного часу всіх країнах-учасницях світового конфлікту.

Війна породила і широку громадську ініціативу жінок. Багато з них підпорядкували свою роботу потребам фронту і тилу. Набув поширення рух сестер милосердя. Жіночі організації створювали курси з їхньої підготовки. Військова медсестра стала символом патріотки, що бажала служити власній країні.

Війна давала нові імпульси жіночій повсякденності. Перша світова найбільшою мірою сприяла вирішенню питання про спільне навчання в державній вищій школі Російської імперії. Чисельність студентів у вузах суттєво скоротилася. За новими правилами прийому на 1916–17 н. р. жінки могли вступити до університетів («чоловічих» ВНЗ) за наявності вільних після прийому студентів вакансій та відповідного освітнього цензу. З 1916 р. міністр народної освіти дозволив директорам не вимагати від заміжніх

---

<sup>2</sup>Воин и пахарь. — 1916. — № 10. — С. 8.

<sup>3</sup>Воин и пахарь. — 1916. — № 37. — С. 11.

жінок, які вступали на ВЖК, дозвіл чоловіка. У травні 1916 р. Микола II затвердив подання Сенату Фінляндії, що гарантувало право жінок нарівні із чоловіками обіймати посади у всіх навчальних закладах<sup>4</sup>.

Воєнний час суттєво вплинув на жіночий світогляд. Не викликає сумнівів, що саме на долю жінок припали вся тяготи війни, хоча вони залишалися вдома, у тилу. Нелегким завданням було очікування і вірність, але уряди постійно наголошували, що «емоційні зусилля і репродуктивна праця» не менш важливіше, ніж подвиг чоловіків. Влада бажала, щоб жінки займалися домашнім господарством, незважаючи на брак продовольства і безжальність списків загиблих. Але важка робота на фабриках і заводах, догляд за пораненими в госпіталях, риття траншей, необхідність виконувати функції пожежних, поліцейських змінили жіночий характер. Держава втрачає свою моралізаторську силу, оскільки всі, а особливо жінки змушені були використовувати руйнівні і незаконні стратегії, щоб принаймні вижити. На думку історика У. Даньєл, жінки «звільнили себе перед обов'язком по відношенню до системи»<sup>5</sup>.

Війна навчила займатися політикою жінок Австрії і Германії. Нестача продовольства, зростання цін, стомленість від війни і багаточасової праці, - все це причини жіночих хвилювань по всій Європі. Від Глазго до Санкт-Петербурга жінки виходили на вулицю, страйкували, брали участь у демонстраціях, саботажі і громадянській непокорі. «Геть війну! Ми прагнемо хліба! – такі гасла початку 1917 – початку 1918 р. На думку П. Сорокіна, російську лютневу революцію розпочали голодні жінки й діти, які вимагали хліба й оселедців. Отже, наполягаючи на виконанні обов'язку і не давши нічого навзаєм, Велика війна стимулювала політичну свідомість жінок.

Протягом Великої війни окреслилася тенденція завоювання жінками почуття свободи і відповідальності. Незалежна, самостійно заробляючи на прожиття жінка, яка посла місце чоловіка – кондуктор у трамваї чи робітниця військового заводу – являла собою новий тип особистості, одночасно уособлюючи свободу для жінок і загрозу для чоловіків. Сучасники скептично міркували, що ... після боротьби з німецьким засиллям,

---

<sup>4</sup>Драч О.О. Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст.: монографія / О.О. Драч. – Черкаси: Вертикаль, 2011. – С. 250.

<sup>5</sup>Абрамс Л. Формирование европейской женщины новой эпохи 1789-1918 / Л. Абрамс ; пер. с англ. Е. Незлобиной. – М.: Изд. дом Гос. ун-та– Высшей школы экономики, 2011. – С. 138.

чоловікам доведеться боротися ще з жіночим засиллям<sup>6</sup>. На думку істориків, праця звільнила жінок від норм вікторіанської епохи і продемонструвала, що вони можуть виконувати функції чоловіків.

Трансформуючись внутрішньо, жінки змінювалися і зовні. Дамський одяг, який носили до війни, був абсолютно неприйнятний у воєнний час. Жінкам, що працювали в тилу, потрібні були зручні, функціональні речі. З жіночого вжитку зникли корсети, силуети одягу стали простіше, сукні та спідниці коротше, вишукані зачіски залишилися в минулому. Одяг, який шили для військових, закріпився і в повсякденному тиловому житті. Наприклад, плащ тренкот («траншейне пальто»), запропонований як обмундирування солдатам британської армії, добре відомий жінкам і нині. Цей універсальне винахід Т. Берберрі, зшите в той час з водонепроникного габардину, жінки продовжували носити і в мирні 20-і роки.

Після закінчення Першої світової війни коротка стрижка назавжди закріпилася як повноправний елемент жіночого образу. Отже, війна зіграла важливу роль у переосмисленні становища жінки в сучасній цивілізації. Будучи трагедією в сімейному, особистому житті жінки, війна зруйнувала перешкоди, які в мирний час стояли на заваді жінкам до самореалізації, досягненню рівноправності в професійно-соціальному статусі і повсякденному житті. Саме події Першої світової війни 1914-1918 рр. стали тим лакмусовим папірцем, що виявив багатогранні можливості «слабкої» половини людства, розбурхали, пробудили самостійність і самодіяльність жіноцтва, трансформували суспільну свідомість щодо представниць «чарівної статі».

---

<sup>6</sup>Щербинин П. Повседневная жизнь российской провинциалки в период Первой мировой войны (1914-1918 гг.) [Електронний ресурс] / П. Щербинин. – Режим доступу: [www.tambovdem.ru/theses.php?id=gender1](http://www.tambovdem.ru/theses.php?id=gender1)